

Spółeczna promocja prac rewaloryzacyjnych i pozyskiwanie środków na prace realizacyjne – na przykładzie Ogrodu Branickich w Białymstoku

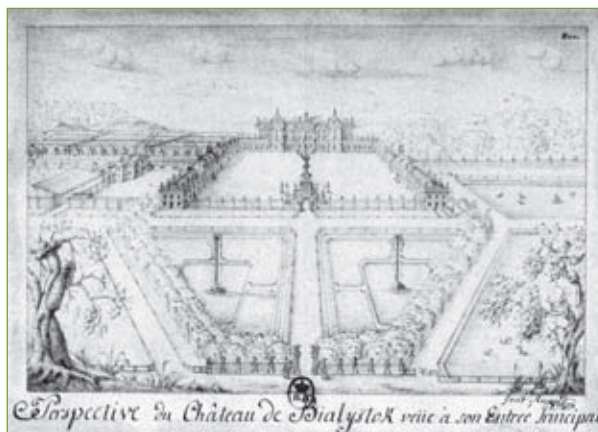
Jolanta Koller-Szumaska*

Barokowe założenie pałacowo-ogrodowe, będące dziełem życia Jana Klemensa Branickiego, jest jednym z najważniejszych zabytków Białegostoku. Odnowiony w ostatnich latach pałac wraz z dziedzińcem honorowym jest obecnie własnością Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku. Ogród i pozostałe dziedzińce z otaczającymi zabudowaniami należą do Miasta Białystok.

Ogród Branickich w Białymstoku jest jednym z najlepiej zachowanych barokowych założen ogrodowych w kraju. Jego powierzchnia, dziś już znacznie okrojona, wpisana do rejestru zabytków województwa podlaskiego w 1958 r., wynosi 10,6 ha. Od lat uważany jest za wielki, aczkolwiek niewykorzystany, turystyczny potencjał miasta. Mimo tej wiedzy podjęcie decyzji o kompleksowej rewaloryzacji tak dużego obiektu było wyzwaniem przerastającym możliwości radnych aż trzech kadencji. Być może dlatego działania zmierzające do przywrócenia dawnej świetności magnackiej rezydencji trwają już ponad 13 lat.

Na szczęście nie był to czas stracony. Mimo wielu trudności miastu udało się przy współpracy¹ Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie i urzędu Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku odrestaurować siedem zachowanych do dziś architektonicznych elementów założenia ogrodowego oraz prze-

prowadzić kompleksową konserwację zespołu 18 kamiennych rzeźb, stanowiących część wystroju salonu ogrodowego. Wartość przeprowadzonych prac remontowo-konserwatorskich wyniosła ponad 3,5

1. Pierre Ricaud de Tirregaille, dziedzińce pałacowe, stan z poł. XVIII w., reprod za: *Ogród Branickich w Białymstoku. Badania-Projekt-Realizacja 1999-2000*, „Studia i Materiały. Ogrody”, z. 9 (15).

mln złotych. Jedyna zewnętrzna pomoc finansowa, pozyskana w latach 2007-2008, o łącznej wysokości 138 tys. zł, na konserwację 8 rzeźb ogrodowych, pochodziła ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

* Autorka jest pracownikiem Biura Kultury i Ochrony Zabytków w Urzędzie Miejskim w Białymstoku.

¹ Współpraca prowadzona była na podstawie porozumienia zawartego 19.05.1999 r. pomiędzy Miastem Białystok

a Ośrodkiem Ochrony Zabytkowego Krajobrazu w Warszawie, potwierdzonego porozumieniem z dnia 5.06.2003 r. przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie.

2. Założenie pałacowo-ogrodowe Branickich w Białymstoku. Widok od strony pałacu na dziedziniec wstępny, luty 2008 r. Wszystkie fot. S. Wicher.

Równoległe, z niewielkimi przerwami, prowadzono prace pielęgnacyjne zabytkowej zieleni, wydając rocznie od 100 do 200 tys. złotych. W 1998 r. samorząd miejski pozyskał dotację z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku w wysokości 15 tys. zł, na rekonstrukcję pierwszego bukszpanowego parteru. Podejmowane w latach następnych próby poszukiwania środków zewnętrznych na rewaloryzację ogrodu, m.in. w fundacjach polsko-amerykańskich, Narodowym Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej czy Ministerstwie Kultury kończyły się niepowodzeniem. W roku 2002 wystąpiła nawet realna groźba zaniechania dotychczasowych działań, a w konsekwencji nawet odstąpienia od realizacji projektu.

Dlatego też z nadzieją przyjęto informację o uruchomieniu środków Norweskiego Mechanizmu Finansowego i Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Programy te dawały możliwość uzyskania bezzwrotnej pomocy na realizację projektów z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego. Wszystkim wówczas wydawało się, że uzyskanie dofinansowania na prace związane z przywróceniem historycznego kształtu białostockiej rezydencji nie będzie wymagało od miejskich służb większego wysiłku. Niestety, szybko się okazało, że Białystok nie mógł z tej pomocy skorzystać, ponieważ nie spełniał podstawowych wymogów formalnych określonych w warunkach obu programów. Nie posiadał dla tej

części miasta ani miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, ani też lokalnego programu rewitalizacji.

Dopiero gdy ogłoszono nowy podział funduszy strukturalnych, obejmujący okres finansowania 2007-2013 i dający możliwość pozyskania środków unijnych w ramach regionalnych programów operacyjnych, władze miejskie Białegostoku podjęły decyzję o przyspieszeniu prac nad uzupełnieniem dokumentów programowych miasta. W 2006 r. zaangażowano w te działania wszystkie odpowiedzialne za to zadanie jednostki organizacyjne i zwrócono się do Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie z prośbą o opracowanie projektu rewaloryzacji dla całego ogrodu. W lutym 2007 r. koncepcja rewaloryzacji barokowego Ogrodu Branickich w Białymstoku, opracowana przez mgr inż. Dorotę Sikorę, została przekazana władzom Białegostoku. Na jej podstawie do końca 2007 r. sporządzone zostały projekty wykonawcze I etapu prac rewaloryzacyjnych.

Dokumentacja techniczna objęła swym zakresem części ogrodu leżące na osi pałacowej, tj. salon ogrodowy i dziedziniec wstępny. Wybór ten nie był przypadkowy. Ze względów ekonomicznych i organizacyjnych zasadnym było zrealizowanie w tym samym czasie jednakowego w obu częściach ogrodu zakresu rzeczowego prac, który polegał m.in. na odbudowie fontann, budowie przepompowni i infrastruktury technicznej zasilającej fontanny, przebudowie instalacji kolidujących z tymi działaniami, wymianie wszystkich nawierzchni i nasadzeniu zieleni. Ponadto nie bez znaczenia był także fakt, że Uniwersytet Medyczny w Białymstoku kończył prace przy restauracji pałacu. Uporządkowanie terenu w bezpośrednim sąsiedztwie pałacu umożliwiłoby właściwe wyeksponowanie najważniejszego dla miasta zabytku.

W 2008 r., w dwusetną rocznicę śmierci Izabeli z Poniatowskich Branickiej – żony J.K. Branickiego, rozpoczął się I etap prac na dziedzińcu wstępnym. Jego zakres obejmował prace restauratorskie przy dwóch pawilonach w ogrodzeniu *avant court*, wzniesionych najprawdopodobniej w ostatniej ćwierci XVIII w. Podczas realizacji tych prac, zgodnie z wynikami przeprowadzonych uprzednio badań² i na podstawie

² W latach 2005-2006, w celu dokładnego rozpoznania pawilonów, przeprowadzono w nich kompleksowe badania: architektoniczne, stratygraficzne tynku oraz archeologiczne wewnątrz pawilonów: Z. Orłowski, E. Koźniewski, *Inwentaryzacja Kkonserwatorska dwóch pawilonów zabytkowych studni w ogrodzeniu dziedzińca wstępnego w Białymstoku*, Białystok 2005; K. Stawecki, *Dokumentacja badań stratygraficznych i architektonicznych przeprowadzonych na ścianach dwóch pawilonów zabytkowych studni w ogrodzeniu dziedzińca wstępnego*

Pałacu Branickich w Białymstoku, Białystok 2005; H. Karwowska, *Białystok ST.I. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych 2 pawilonów XVIII-wiecznych studni w ogrodzeniu dziedzińca wstępnego Pałacu Branickich przeprowadzonych w 2005 roku*, Białystok 2005; H. Karwowska, *Białystok ST.I. Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych przy pawilonie północnym (prawym) w ogrodzeniu dziedzińca wstępnego Pałacu Branickich*, Białystok 2006.

analiz naukowych zachowanych przekazów archiwalnych, przywrócono obiektom pierwotny układ z wejściem od strony dziedzińca oraz kolorystykę elewacji i detalu architektonicznego wieńczącego kopułę. Pod posadzką obu pawilonów urządzono lapidaria, w których wyeksponowano odsłonięte podczas remontu relikty ceglanych kanałów³ oraz zabytki archeologiczne wydobyte podczas prowadzenia na terenie ogrodu badań wykopaliskowych⁴. Zakończone we wrześniu 2009 r. prace sfinansowane zostały w całości z budżetu miasta. Ich wykonawcą była białostocka firma HYDROBUD Kielczyk Spółka Jawna.

Równoległe z rozpoczęciem prac przy pawilonach, w sierpniu 2008 r. magistrat złożył wniosek, a na początku lutego 2009 r. podpisał umowę na realizację kolejnego etapu rewitalizacji ogrodu, tym razem współfinansowanego ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2007-2013. Fundusze pochodzą będą bezpośrednio z działania 3.1. *Rozwój atrakcyjności turystycznej regionu*, zlokalizowanego w III osi priorytetowej *Rozwój turystyki i kultury*.

Wartość zadania wynosi prawie 17,5 mln zł, a kwota dofinansowania ze środków unijnych to ponad 9 mln 700 tys. zł, co stanowi 55 % kosztów kwalifikowanych projektu. Przyjęcie dofinansowania z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego wyklucza możliwość ubiegania się o współfinansowanie projektu z innych źródeł funduszy strukturalnych. Zgodnie z podpisaną umową zadanie powinno zostać zrealizowane i rozliczone do końca 2011 r., dlatego też przez najbliższe dwa lata samorząd miejski musi wyasygnować na ten cel ze swojego budżetu ok. 10 mln zł.

Rewitalizacja dziedzińca wstępnego rozpoczęła się 24 czerwca 2009 r.⁵ Prowadzi ją, wyłoniona w postępowaniu przetargowym, firma BUDPOL Sp. z o.o. z siedzibą w Białymstoku. Przez okres sześciu miesięcy wykonano wszystkie zaplanowane prace ziemne, uporządkowano ukształtowanie terenu, odtworzono niecki fontann, zbudowano przepompownię. Do zamknięcia prac budowlanych pozostało zamocowanie kamiennych elementów

fontann oraz ukończenie prac remontowych w pomieszczeniach Bramy Wielkiej⁶. W kolejnym etapie zostaną przeprowadzone roboty drogowe, polegające na wykonaniu nowych nawierzchni (brukowanych i żwirowych) oraz prace związane z nasadzeniami zieleni.

W listopadzie 2009 r. rozpoczęły się prace rewitalizacyjne na terenie salonu ogrodowego. Prowadzi je białostocka firma P.P.U.H. RODEX Sp. z o.o.

W tym miejscu należałoby zaznaczyć, że w ponad 13-letniej historii rewitalizacji Ogrodu Branickich odnotowano stosunkowo niewiele negatywnych gło-

3. Założenie pałacowo-ogrodowe Branickich w Białymstoku. Widok od strony pałacu na dziedzińcu wstępnym, lipiec 2009 r.

sów. Ograniczały się do jednostkowych sprzeciwów wobec usuwania przypadkowej roślinności, niezgodnej z koncepcją barokowego ogrodu. Niezadowolenie mieszkańców wywoływał raczej fakt braku wystarczających środków finansowych w budżecie miasta na kompleksowe działania konserwatorskie w Ogrodzie Branickich.

Z roku na rok, wraz z oddawaniem do użytku kolejnych odnowionych XVIII-wiecznych obiektów, odnotowywano coraz większe zainteresowanie społeczeństwa pracami na terenie dawnej rezydencji, dalszymi projektami oraz możliwościami pozyskania funduszy zewnętrznych na działania realizacyjne. Odpowiadając na to zjawisko, Urząd Miejski w Białymstoku

3 Odsłonięte relikty kanałów pochodzą z XVIII, XIX i 1 poł. XX w.

4 Eksponaty archeologiczne pochodzą ze zbiorów Muzeum Podlaskiego w Białymstoku oraz z terenu Ogrodu Branickich w Białymstoku.

5 Rozpoczęcie prac rewitalizacyjnych poprzedziły wyprzedzające badania archeologiczne, prowadzone konsekwentnie w latach 2006-2009 przez Muzeum Podlaskie w Białymstoku. Wyniki tych badań publikowane są przez tę instytucję w kolejnych numerach „Podlaskich Zeszytów Archeologicznych”.

6 Kompleksowe prace restauratorskie przy Bramie Wielkiej

z ok. 1758 r. przeprowadzono w latach 2000-2006. Objęły one swym zakresem wymianę konstrukcji drewnianej i pokrycia dachowego (wykonawca: PPHU DOLMR Jan Siuta z siedzibą w Krakowie), remont XVIII-wiecznego mechanizmu zegarowego (dr inż. Witalis Puczyński), izolację fundamentów (HYDROBUD Sp. z o.o. z siedzibą w Białymstoku), remont elewacji (KONTBUD Sp. z o.o. z siedzibą w Bydgoszczy) i rekonstrukcję zwieńczenia wieży zegarowej – pełnoplastycznej rzeźby Gryfa (arch. Wojciech Lachowicz, artysta-konserwator dzieł sztuki; montaż rzeźby – Polskie Pracownie Konserwacji Zabytków S.A. Oddział w Białymstoku).

4. Założenie pałacowo-ogrodowe Branickich w Białymstoku. Widok z Bramy Wielkiej pod Gryfem na dziedziniec wstępny, lipiec 2009 r.

dokładał starań, by temat ogrodu, jego historyczne znaczenie i potrzeba rewaloryzacji, nie zniknął na długo z lokalnych mediów. Mimo iż zdawano sobie sprawę, że zamieszczanie informacji w codziennej prasie to działania niewystarczające, to na szerszą promocję nie przeznaczano środków.

Dopiero w 2007 r. zdecydowano o przyznaniu funduszy na promocję projektu rewaloryzacji. Na terenie ogrodu ustawiono tablice informacyjne, ukazujące ogród i poszczególne jego części w różnych okresach historycznych, pod wymownym hasłem „Ogród Branickich wczoraj – dziś – jutro”. Aktywowano stronę internetową poświęconą historii ogrodu i planom jego rewaloryzacji – www.ogrodbranickich.pl. Zwieńczeniem tych działań była publiczna prezentacja koncepcji rewaloryzacji, której towarzyszył koncert muzyki barokowej w wykonaniu Opery i Filharmonii Podlaskiej.

Prezentacja w ogrodzie poprzedzona została dużą akcją promocyjną na terenie miasta. Na miesiąc przed nią na białostockich chodnikach zaczęły pojawiać się czerwone stemple z uproszczonym rysunkiem bukszpanowego parteru – wybranego jako znak roz-

poznawczy działań konserwatorskich. W autobusach komunikacji miejskiej umieszczono czerwono-czarną wersję tego logotypu. W miarę upływu czasu znaków tych na trasach codziennych wędrowek białostoczan pojawiało się coraz więcej. Pomocne także okazały się lokalne gazety, które z dnia na dzień publikowały coraz więcej informacji o przygotowywanym wydawnictwie w mieście. Wszystko po to, by zgodnie z barokową ideą stopniowo dawkować napięcie i rozbudzać w społeczeństwie oczekiwany poziom zainteresowania tym tematem.

Cała akcja promocyjna została dobrze przyjęta i spełniła swe zadanie, gdyż 19 maja 2007 r. do ogrodu przybyły tysiące białostoczan. A po opublikowaniu relacji z niej w Internecie odbiła się także mocnym echem w kraju i zagranicą, czego dowodem były setki maili przesyłanych na adres strony internetowej ogrodu.

Ta uroczysta inauguracja prac rewaloryzacyjnych przeszła już do historii, ale pokazała, że zainteresowanie społeczne ogrodem i jego przyszłością jest ogromne. Dlatego społeczna promocja działań na rzecz rewaloryzacji ogrodu jest nadal kontynuowana przez zamieszczanie bieżących informacji o postępach prac realizacyjnych w „Biuletynie Urzędu Miejskiego w Białymstoku”, wydawanym co kwartał w formie dodatku do lokalnych gazet. Do dziś zadanie swoje wypełniają także tablice informacyjne, ustawione na terenie ogrodu. Cieszą się dużym zainteresowaniem zarówno turystów, jak i samych mieszkańców.

Rozpoczęcie prac realizacyjnych na terenie ogrodu to niewątpliwy sukces, ale także i kolejne wyzwanie. Teraz bowiem należy dopilnować prac realizacyjnych, jakości wykonywanych robót i stosowanych przez wykonawców materiałów oraz ich zgodności z dokumentacją projektową. Jednocześnie miasto musi kontynuować prace projektowe dotyczące rewaloryzacji pozostałych części ogrodu: boskietów, ogrodu chińskiego i ogrodu dolnego oraz przygotować dokumentację do aplikowania o fundusze unijne na ten cel w kolejnym okresie programowania, ogłoszonym prawdopodobnie na lata 2014-2020.